

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології
кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **«Формування словесно-логічного мислення у дітей з тяжкими порушеннями мовлення молодшого шкільного віку»**

Виконала студентка 2 курсу, групи KorL1–M18
спеціальності 016 Спеціальна освіта
«Логопедія. Спеціальна психологія»
Гутникевич Галина Романівна

Керівник:
Константи́н О. В., кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри логопедії та
спеціальних методик

Рецензент:
Вержиховська О.М., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ СЛОВЕСНО-ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	6
1.1 Особливості розвитку словесно-логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку з типовим розвитком мовлення.....	7
1.2 Особливості розвитку словесно-логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення	13
1.3 Особливості мисленнєвих операційних дій у дітей молодшого шкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку.....	17
РОЗДІЛ 2 ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ СЛОВЕСНО-ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	21
2.1 Методики вивчення словесно-логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку.....	21
2.2 Результати констатувального експерименту.....	27
РОЗДІЛ 3 ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЇ СЛОВЕСНО-ЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	36
3.1 Методики корекції словесно-логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку.....	36
3.2 Аналіз результатів формувального експерименту.....	48
ВИСНОВКИ	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57
ДОДАТКИ	62

ВСТУП

Актуальність теми. В шкільному віці, для успішного засвоєння навчального матеріалу, надзвичайно важливим є розвиток всіх психічних функцій (пам'ять, увага, мислення, тощо). Проте вчені (Б. Ананьєв, Г. Балл, Л. Венгер, О. Запорожець, А. Люблінська, І. Якіманська, Л. Ясман та ін.) вважають, що саме мислення є основою успішного засвоєння навчального матеріалу, адже спочатку нову інформацію потрібно зрозуміти, виділити у ній головне, проаналізувати та узагальнити, а це можливо лише тоді, коли словесно-логічне мислення буде сформована на такому рівні, який відповідатиме віковим нормам.

Досліджуючи процес мислення дітей з типовим розвитком вчені (В. Давидов, В. Келер, Н. Ладигіна-Котс, С. Максименко, О. Скрипченко, Л. Фомічова) дійшли до висновку, що основні логічні мисленеві структури формуються упродовж навчання у старших групах закладу дошкільної освіти та молодших класах школи. Успішність дітей на пряму залежить від сформованості у них мисленевих умінь: узагальнювання, порівняння, класифікація, абстрагування, систематизування, аналіз та синтез отриманої інформації [1; 11, с. 101, 106; 15; 69]

Вивчення питання розвитку мислення у дітей з порушенням мовлення займалися такі науковці: П. Блонський, Х. Веклерова, Л. Войтко, Н. Гаврилова, І. Мартиненко, І. Марченко, Т. Сак, Є. Соботович, О. Ткач, В. Тищенко, В. Філь та ін. Вони зазначають, що мислення у дітей з мовленевими порушеннями трохи нижче вікової норми, це проявляється в недоліках формулювання висловлювання, граматичного оформлення та розуміння тексту, що ускладнює побудову зв'язного мовлення. Таким чином вивчення та розвиток мисленевих процесів у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку (ПМР) є надзвичайно важливим, адже мисленнєва діяльність є основою для успішного засвоєння навчальних дисциплін, оволодіння письмом та читання, розвитку мовлення та інших психічних функцій. На даний момент, досліджень розвитку словесно-логічного

мислення та методик корекції є не так багато. Саме тому, окреслені проблеми обумовлюють актуальність здійснення дослідження на тему "Формування словесно-логічного мислення у дітей з тяжкими порушеннями мовлення молодшого шкільного віку "

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати, та розробити методику формування словесно-логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення, а також апробувати її на практиці.

Відповідно до мети визначено **завдання дослідження:**

1. Здійснити теоретико-методологічний аналіз досліджень словесно-логічного мислення та визначити стан її дослідження стосовно дітей молодшого шкільного віку з типовим та порушеним мовленням.

2. Проаналізувати методики діагностики та дослідити особливості розвитку словесно-логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку.

3. Визначити методи формування словесно-логічного мислення у дітей з тяжкими порушеннями мовлення (надалі ТПМ) молодшого шкільного віку. Експериментально перевірити ефективність розробленої нами методики під час проведення навчально-корекційної роботи.

Об'єкт дослідження – процес формування словесно-логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження – особливості формування словесно-логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку з тяжкими порушеннями мовленнєвого розвитку.

Теоретико-методологічною основою дослідження є фундаментальні положення психології, педагогіки, фізіології, логопедії: про основні закономірності психічного розвитку дитини в онтогенезі (Л. Виготський, П. Гальперін, Д. Ельконін, О. Лурія, Ж. Піаже); про загальні та специфічні закономірності порушеного розвитку дитини (Л. Виготський, В. Лубовський, В. Синьов та ін.); положення про системну ієрархічну будову психічної діяльності дитини та системну будову дефекту (П. Анохін, Л. Виготський, О. Лурія та ін.); про системний підхід до аналізу

мовленнєвого та психічного розвитку дитини у процесі онто- та дизонтогенезу (С. Конопляста, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.).

Методи дослідження:

– *теоретичні*: аналіз загальної та спеціальної літератури з проблеми дослідження з метою з'ясування стану вивчення досліджуваної проблеми, узагальнення та систематизація теоретичних положень;

– *емпіричні*: методика для визначення словесно-логічного мислення Р. Немова "Визначення понять, з'ясування причин, виявлення подібності і відмінностей в об'єктах", "Мнемотехніка», "Піктограми».

– *методи математичної статистики*: кількісний та якісний аналіз результатів експериментального дослідження.

Теоретичне значення. Розширено поняття "мислення", охарактеризовано властивості словесно-логічного мислення у дітей молодшого шкільного віку типовим розвитком та у дітей з ТПМ.

Практичне значення результатів дослідження полягає в апробації методик корекції розвитку словесно-логічного мислення у дітей з тяжкими порушеннями мовлення молодшого шкільного віку. Описана навчально-корекційна методика може бути використана у роботі логопеда, психолога, вихователя логопедичної групи та груп з інклюзивної форми навчання.

Наукові результати дослідження були здійснені на базі загальноосвітніх навчальних закладів I-III ступенів №7 м. Борислава, та I-II ступенів с. Дерезичі.

Апробація матеріалів дослідження була висвітлена у наукових публікаціях: «Особливості розвитку словесно-логічного мислення у дітей із тяжкими порушеннями мовлення»: Збірник наукових праць студентів та магістрантів факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології / за ред. Н.С. Гаврилової.- Вип.11 частина 2. – Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори – 2006», 2018. – 43 с.

Структура наукової роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (69 найменувань),

додатків (17 сторінок). У роботі вміщено 2 таблиць, 9 графіків. Загальний обсяг наукової роботи – 95 сторінок, з них 70 сторінок – основного тексту.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного теоретичного та експериментального дослідження дали змогу сформулювати наступні висновки

1. Доведено, що провідним видом мислення у молодших школярів залишається наочно-образне, проте відбувається зростання абстрактних компонентів, таких як аналіз та синтез, узагальнення та конкретизація, відбувається перехід від доопераційного мислення до мислення на рівні конкретних операцій. Молодші школярі з порушенням мовлення мають певні проблеми мисленнєвої діяльності: без спеціального навчання їм важко оволодіти аналізом, синтезом, порівнянням і класифікацією, виникають труднощі у виключенні зайвого, не можуть зробити висновок по аналогії, але у загальному інтелектуальний розвиток у них не страждає. Розвиток словесно-логічного мислення у дітей з мовленевими порушеннями трохи нижче вікової норми, це проявляється у виборі лексико-граматичних конструкцій для передачі змісту висловлювання, що ускладнює побудову зв'язного та послідовного висловлювання, недорозвитку навички узагальнення, гнучкості та динамічності мислення, уповільнений темп засвоєння тих чи інших закономірностей.

2. Визначено методики які направлені на дослідження словесно-логічного мислення, а саме: методика Р. Нємова: "Визначення понять, з'ясування причин, виявлення подібності і відмінностей в об'єктах", "Мнемотаблиці», "Піктограми», саме вони найкраще показують рівень оволодіння аналізом та синтезом, здатністю робити самостійні умовисновки, вмінням правильно підбирати узагальнюючі фрази, та класифікувати предмети за певними ознаками.

3. Проаналізовано результати дослідження розвитку словесно-логічного мислення у школярів з типовим розвитком та дітей з ТПМ молодшого шкільного віку.

Визначено, що у дітей з типовим розвитком 50 % - середній рівень розвитку, 42% – високий рівень розвитку, 8% - низький рівень розвитку словесно логічного мислення. Діти з ТПМ мали такі результати: 25% - високий рівень, 58% - середній рівень, 9% - це низький рівень, та 8% - дуже низький рівень словесно-логічного мислення.

4. Розроблено методику для корекції словесно-логічного мислення дітей із ТПМ молодшого шкільного віку. Вона складається з п'яти етапів та спрямована на розвиток мисленнєвих операцій, а саме на аналіз, синтез, порівняння, узагальнення та класифікацію; враховує вікові особливості дітей та стан їх мовленнєвого розвитку за рахунок використання наочного матеріалу, а саме піктограм. Методика спрямована на формування не окремих мисленнєвих дій, а перебачає поетапний та системний підхід. Матеріал кожного етапу пов'язаний між собою, що дозволяє сформувати у дітей з тяжкими порушеннями мовлення цілісне уявлення про предмет (тварину).

5. Підтверджено, що дана методика є ефективною, адже після проведення повторного дослідження словесно-логічного мислення нами було виявлено, що дуже низький рівень (від 0 до 37 балів) не був виявлений у жодної категорії дітей. Низький рівень (від 38 до 75 балів) у дітей з типовим розвитком (5%), та у дітей із ТПМ (12%) значно виріс, проте середній рівень (від 113 до 151 балу) мав лише незначні відмінності: у дітей з типовим розвитком (53%), а у дітей із порушеннями мовлення(60%). Високий рівень (від 113 до 151) мала значна кількість дітей із типовим розвитком - 42%, та у дітей з порушеним мовленням склало 28%. Таким чином, у дітей з ТПМ дуже низький рівень словесно-логічного мислення зменшився на 8%, низький рівень зменшився на 3%, кількість дітей із середнім рівнем підвищилась на 8%, а високий збільшився на 3%.

Дослідження не вичерпує розкриття усіх питань щодо розвитку словесно-логічного мислення дітей з порушенням мовленнєвого розвитку. У перспективі є план по розробці даної методики у комп'ютерному вигляді, за

допомогою програми «mozaBook» яка включатиме не тільки модуль тварин, а й рослин, транспорту, побутових приладів та ін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология : учеб. пособие [Текст] / Г. С. Абрамова. — М. : Юрайт, 2010. — 811 с.
2. Акимова М. К. Упражнения по развитию мыслительных навыков младших школьников : учеб. пособие [Текст] / М. К. Акимова, В. Т. Козлова. — Обнинск, 2003. — 294 с.
3. Акимова М. К. Диагностика умственного развития детей / М. К. Акимова, В. Т. Козлова. — СПб. : Питер, 2006. — 240 с.
4. Алябьева Е. А. Игры для детей 5-8 лет: развитие логического мышления и речи / Е. А. Алябьева. — М. : Сфера, 2010. — 112 с.
5. Андрусишина Л. Є. Особливості діагностики та корекції мисленнєвої діяльності дошкільників із загальним недорозвитком мовлення : навч.-метод. посібник / Л. Є. Андрусишина. — К., 2014.
6. Белова О. Б. Особливості розвитку когнітивних процесів та емоційно-вольової сфери у молодших школярів з ПМР / О. Б. Белова // Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки) : збірник наукових праць / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова.— Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2011. — Вип. II. — С. 6–15.
7. Брушлинский А. В. Мышление: процесс, деятельность, общение [Текст] / А. В. Брушлинский. — М. : Академия, 2002. — 336 с.
8. Вайсбурд И. А. Развиваем логическое мышление [Текст] / И. А. Вайсбурд. — М. : Эксмо, 2012. — 72 с.
9. Варій М. Й. Психологія : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / М. Й. Варій. — 2-ге вид., випр. і допов. — К. : Центр учбової літератури, 2007. — 288 с.
10. Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. — К. : Радянська школа, 1976. — 272 с.
11. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднійчук та ін. — К. : Просвіта, 2001 — 416 с.

12. Власова Т. А. О детях с отклонениями в развитии / Т. А. Власова, М. С. Певзнер. — М., 1973. — 421 с.
13. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. — М. : Лабиринт, 1996. — 416 с.
14. Гаврилова Н. С. Психологічна характеристика дітей з ЗНМ порушенням пізнавальної сфери кінетичного типу / Н. С. Гаврилова // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія соціально-педагогічна / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. — Кам'янець- Подільський : Аксіома, 2008. — Вип. X. — С. 306—310.
15. Гальперин П. Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий / П. Я. Гальперин // Исследование мышления в советской психологии. — М. : Наука, 1966. — С. 236–277.
16. Гальперин П. Я. Введение в психологию : учеб. пособие для вузов / П. Я. Гальперин. — М. : Университет, 1999. — 332 с.
17. Грибова О. Е. К проблеме анализа речевой коммуникации у детей с речевой патологией / О. Е. Грибова // Дефектология. — 1995. — №6. — С. 7—16.
18. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія : навч. посібник / Т. В. Дуткевич. — К. : Центр учбової літератури, 2012 — 360 с.
19. Дяченко В. О. Розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення / В. О. Дяченко, Л. Л. Стахова // Сучасні проблеми логопедії та реабілітації : матер. VII Всеукраїнської заочної наук.-практ. конф. (15 лютого 2018 року, м. Суми). — Суми : Цьома С.П., 2018. — С. 69—72.
20. Егорова Т. В. Развитие памяти и мышления младших школьников, отстающих в развитии / Т. В. Егорова. — М. : Педагогика, 1973. — 328 с.
21. Ефименкова Л. Н. Формирование речи у дошкольников / Л. Н. Ефименкова. — М., 1985. — 112 с.

22. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации / Н. и. Жинкин. — М. : Наука, 1982. —156 с.
23. Жукова Н. С. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников / Н. С. Жукова, Е.М. Мастюкова, Т.Б. Филичёва. – М., 1990. — 238 с.
24. Заброцький М. М. Вікова психологія : навч. посібник. — К. : МАУП, 1998. — 93 с.
25. Загальна психологія : навч. посіб. / О. П. Сергєєнкова, О. А. Столярчук, О. П. Коханова, О В. Пасєка. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 296 с.
26. Загальна психологія : підручник / за ред. С. Д. Максименка. – 2-ге вид., переробл. і допов. – Вінниця : Нова Книга, 2014 – 704 с.
27. Ільїна Н. В. Методологічні засади формування образного мовлення у дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення / Н. В. Ільїна // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія : зб. наук. праць / відп. ред. В. М.Синьов. –К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. —№ 8. – С. 3—5.
28. Калягин В. А. Логопсихология : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Калягин, Т. С. Овчинникова. – 2 изд., испр. – М. : Академия, 2007 – 320 с.
29. Коноваленко С. В. Развитие познавательной деятельности у детей от 6 до 9 лет : практикум для психологов и логопедов. – М. : Гном-Пресс : Новая школа, 1998. – 53 с.
30. Конопляста С. Ю. Логопсихология : навч. посібник / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак ; за ред. М. К. Шеремет. – К. : Знання, 2010. – 293 с.
31. Кулагина И. Ю. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И. Ю. Кулагина, В. Н. Колуцкий. — М. : Сфера, 2001. — 464 с.
32. Логопсихология : учебно-метод. пособ. / авт.-сост. С. В. Лауткина. — Витебск : Изд-во ВГУ им. П. М. Машерова, 2007. – 150 с.

33. Люблинская Л. А. Умственное развитие младших школьников в процессе обучения / Л. А. Люблинская. – СПб. : Питер, 2008. – 224 с.
34. Максименко С. Д. Індивідуальні особливості мислення дитини / С. Д. Максименко. – К. : Знання, 1977. – 48 с.
35. Миронова С. П. Основи корекційної педагогіки : навч.-метод. посіб. / С. П. Миронова, О. В. Гаврилов, М. П. Матвєєва ; [за заг. ред.. с. П. Миронової]. — Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І. Огієнка, 2010. — 264 с.
36. Маклаков А. Г. Общая психология / А. Г. Маклаков. — СПб. : Питер, 2001. – С. 298 –308, 316 – 325.
37. М'ясоїд П. А. Загальна психологія : навч. посіб. / П. А. М'ясоїд. – 3-тє вид., випр. – К : Вища шк., 2004. – 487 с.
38. Маркова А. К. Диагностика и коррекция умственного развития в школьном и дошкольном возрасте : учеб. пособие [Текст] / А. К. Маркова, А. Г. Лидере, Б. Л. Яковлева. – М. : Педагогика, 1992. – 203 с.
39. Неретина Т. Г. Специальная педагогика и коррекционная психология : учеб.-метод. комплекс [Текст]/ Т. Г. Неретина. — 2-е изд. — М. : Флинта, 2010. — 375 с.
40. Нежинская О. Ю. Занимательные материалы для развития логического мышления / О. Ю. Нежинская. — Волгоград : Учитель-АСТ, 2004. — 96 с.
41. Обухова Л.Ф. Детская возрастная психология : учеб. пособие [Текст] / Л. Ф. Обухова. – М. : Педагогическое общество России, 2000. – 460 с.
42. Основы специальной психологии : учеб. пособие [Текст] / Л. М. Кузнецова, Л. И. Переслени, Л. И. Солнцева и др.; под ред. Л. В. Кузнецовой. – М. : Академия, 2002. – 480 с.
43. Павелків Р. В. Загальна психологія : підручник / Р. В. Павелків. – К. : Кондор, 2009. —576 с.

44. Психологія : підручник / Ю. Л. Трофімов, В. В. Рибалка, П. А. Гончарук та ін. ; за ред. Ю. Л. Трофімова. – 5-е вид., стер. – К. : Либідь, 2005 – 560 с.
45. Психологія мислення : підручник / [І. Д. Пасічник, Р. В. Каламаж, О. В. Матласевич, У. І. Нкітчук та ін.] ; за ред. І. Д. Пасічника. – Острого : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2015. – 560 с.
46. Рубинштейн С. Л. О природе мышления и его составе / С. Л. Рубинштейн // Хрестоматия по общей психологии. Психология мышления // под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. В. Петухова. — М., 1982 – С. 71–77.
47. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2002. – 720 с.
48. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посібник / М. В. Савчин , Л. В. Василенко – К. : Академвидав, 2005. – 360 с. — (Альма-матер).
49. Савенков А.И. Развитие логического мышления 6–7 лет [Текст] / А. И. Савенков. — М. : Академия развития, 2004. — 75 с.
50. Сергеева Е. С. Проблемы изучения словесно-логического мышления детей младшего школьного возраста [Электронный ресурс] / Е. С. Сергеева // Концепт :научно-методический электронный журнал. – 2015. – Т. 10. – С. 46–50. – режим доступа: URL: <http://e-koncept.ru/2015/95053.htm>. — Назва з екрану
51. Словарь практического психолога / сост. С. Ю. Головин. – М. : АСТ, 2001. – 800 с.
52. Смирнова А. С. Особенности развития мышления в младшем школьном возрасте [Электронный ресурс] / А. С. Смирнова, Л. В. Левицкая // Молодой ученый. — 2016. — № 11. — С. 1783—1785. — Режим доступа: URL <https://moluch.ru/archive/115/31154/>. — Назва з екрану
53. Соботович Є. Ф. Порушення мовного розвитку в дітей та шляхи їх корекції : навчально методичний посібник / Є. Ф. Сботович. – К. : ІОДО, 1995. – 204 с.

54. Специальная педагогика : учеб.пособие [Текст] / Л. И. Аксенова, Б. А. Архипов, Л. И. Белякова, Н. М. Назарова. – М. : Академия, 2000. – 400 с.
55. Спирова Л. Ф. Особенности речевого развития учащихся с тяжелыми нарушениями речи (IV классы) /Л. Ф. Спирова. – М. : Педагогика, 1980. – 129 с.
56. Стребелева Е. А. Формирование мышления у детей с отклонениями в развитии [Текст] / Е. А. Стребелева. — М. : ВЛАДОС, 2001. — 198 с
57. Терлецька Л. Т. Психологія дитинства : практикум / Л. Т. Терлецька. – К. : Главник, 2006. — 145 с.
58. Тихомирова Л. Ф. Упражнения на каждый день: логика для младших школьников / Л. Ф. Тихомирова. — Ярославль : Академия развития, 2011. — 256 с.
59. Тихомирова Л. Ф. Развитие логического мышления у детей / Л. Ф. Тихомирова, А. В. Басов. – Ярославль : Гринго, 2012. — 240 с.
60. Ткач О. М. Аналіз результатів дослідження рівня сформованості складових семантичних полів слів у дітей середнього шкільного віку з ТПМ / О. М. Ткач // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія / М-во освіти і науки, молоді та спорту України, Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. — Вип. 27. — С. 210—215.
61. Трофименко Л. І. Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку : навч.-метод. посібник / Л. І. Трофименко. — К., 2014.
62. Трофименко Л. Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II-III ступенів / Л. Трофименко // Дефектологія. – 2007. – № 3. – С. 34—40.
63. Трошин О. В. Логопсихология : учеб. пособие / О. В. Трошин, Е. В. Жулина. – М. : Сфера, 2005. – 256 с.

64. Туманова Т. В. О словообразовательной компетенции детей с общим недоразвитием речи / Т. В. Туманова // Логопед в детском саду. – 2006. – № 5. – С. 17—19.

65. Тушканова О. И. Развитие мышления [Текст] : пособие для детей 5-7 лет / О. И. Тушканова ; Центр психологии и педагогики. — Волгоград : Изд-во О.И. Тушкановой, 1996. — [22] с. : рис. — (Подготовка к школе)

66. Хомская Е. Д. Нейропсихология : учебник / Е. Д. Хомская. — 4-е изд. — СПб. : Питер, 2005. — 496 с.

67. Цветкова Л.С. Мозг и интеллект: Нарушение и восстановление интеллектуальной деятельности /Л. С.Цветкова. – М. : Просвещение : Учебная литература, 1995. – 304 с.

68. Эльконин Д. Б. Психическое развитие в детском возрасте // Избранные психологические труды // Д. Б. Эльконин ; под ред. Д. И. Фельдштейна. — М. : Институт практической психологии ; Воронеж : МОДЭК, 2001. — 417 с. (Психологи Отечества)

69. Якимчук Г. В. Співвідношення мовленнєвого та інтелектуального розвитку у дітей із загальним недорозвитком мовлення [Електронний ресурс] / Г. В. Якимчук. // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць / [редкол.: С. Д. Максименко (гол. ред.), Л. А. Онуфрієва (відп. ред.) та ін.]; К-ПНУ ім. І. Огієнка, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. — Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2016. — Вип. 33. — С. 613—624. — Режим доступу: <http://problemps.kpnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/58/2016/11/33-50.pdf>. — Назва з екрану.